

Gładczuk, Czesław

Marcina Śmigleckiego byt myślny

Studia Teologiczne 4, 219-223

1986

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. CZESLAW GLADCZUK

MARCINA ŚMIGLECKIEGO BYT MYŚLNY

Treść:

I. Geneza bytu myślnego; II. Struktura bytu myślnego; III. Byt myślny a pojęcie; IV. Zasadność problemu.

*Logikę*¹ M. Śmigleckiego nazwano dziełem jego życia.² W problematyce logicznej eksponuje Śmiglecki przede wszystkim podmiot poznający. „Interesuje go głównie – pisze W. Voise – struktura i funkcje różnych form myślenia, a także rola pojęć teoretycznych w strukturze nauki”.³

Analizy logiczne skupione wokół intelektualnych operacji pojęciowania, sądzenia i rozumowania, które to zagadnienia składają się na całość *Logiki*, rozpoczyna Śmiglecki analizowaniem bytu w ogóle, uwyrażniając tak zwany byt myślny. Poczynione ustalenia poziomów bytu wyznaczają przedmiot analiz logicznych.

W poniższych analizach staram się ukazać strukturę bytu myślnego, którego uwyrażnienie jest w wizji Śmigleckiego koniecznym warunkiem wszelkich operacji umysłowych.

I. GENEZA BYTU MYŚLNEGO

„Wyrażenie: byt myślny – pisze Śmiglecki – oznacza to, co nie będąc bytem realnym, istnieje tylko w umyśle”.⁴

Byt myślny jest wytwarzany w intelektualnych operacjach podmiotowych, które to operacje mają moc nie tylko asymilującą, ale i twórczą. Jest on jednak uwarunkowany etapem asymilującym. Uzyskane w nim przez podmiot jakości przedmiotowe stanowią „tworzywo” do konstruowania tworów intelektualnych.

„Moc twórcze tkwią w samym podmiocie, który jednak pozbawiony „tworzywa”, z siebie nie jest w stanie go wysnuć, zyskuje je w styku poznawczym, którego członkami są przedmiot autonomicznie istniejący i podmiot, obdarzony mocą asymilacji poznawczej.

Jakości przedmiotowe zasymilowane przez podmiot w styku poznawczym zyskują w tym podmiocie kwalifikacje nadane przez sam podmiot. Przede wszystkim podmiotowe (myślne) istnienie i uogólnienie, pozbawiające je naoczności.

¹ *De ente rationis, w: Logica (...) selectis disputationibus et quaestionibus illustrata...* tomus primus, disputatio prima, Ingollstadt 1618, s. 2–24. Tekst polski w przekładzie T. Włodarczyk w: *700 lat myśli polskiej*, Warszawa 1979 s. 331–351. Korzystałem z tekstu polskiego.

² L. Nowak K. Drzymała Ks. Marcin Śmiglecki, Kraków 1981, s. 83.

³ Cyt. za I. Nowakiem, dz. cyt., s. 91.

⁴ *700 lat...* s. 331.

Poznający podmiot zasymilowane jakości przedmiotowe poddaje kojarzeniu. Jeżeli w procesie ich kojarzenia zachowuje ich relacje przedmiotowe, tworzy świat fikcji, którego relacje nie są niezgodne ze światem rzeczy. Jeśli jednak w procesie kojarzenia podmiot nie respektuje przedmiotowego układu relacji, tworzy fikcję, którym jest brak odniesień w świecie przedmiotowym.

Te fikcje podmiotowe (myślne), nie respektujące układów relacji w świecie przedmiotowym (w strukturze bytu realnego), nazwał Śmiglecki bytem myślnym.

Byt myślny jest więc wytworzony przez podmiot (istnieje w umyśle) z jakości przedmiotowych, uzyskanych w styku poznawczym, zapoczątkowanym przez wrażenia przedmiotowe, które to jakości kojarzy w zestawach niemożliwych do istnienia w świecie realnym.⁵

II. STRUKTURA BYTU MYŚLNEGO

Bytem nazywa Śmiglecki tak rzeczywistość, jak i twory myślne, które to postaci w trybie sprzeczności wykluczają stan pośredni.⁶ Stąd dorzecznie można mówić bądź o bycie realnym, bądź o bycie myślnym, nie zapoznając jednak uwarunkowania genetycznego bytu myślnego zawartego w przedmiotowych jakościach procesu poznania.

1. Istnienie bytu myślnego

Byty myślne są to te byty – stwierdza Śmiglecki – które mogą być sprawione i wymyślone przez umysł, a które w żadnym przypadku nie mogą istnieć poza umysłem. Takimi są wszystkie byty niemożliwe. Istnieją one bowiem wyłącznie dzięki fikcji tworzonej przez umysł i nie posiadają, ani też posiadać nie mogą żadnego istnienia poza umysłem.⁷ I dodaje „nie wszystko, cokolwiek istnieje w umyśle, jest bytem myślnym, ale tylko to, co w ten sposób istnieje w umyśle, że nie może istnieć poza umysłem”.⁸

Istnienie więc bytu myślnego, czyli takiego, który nie może istnieć poza umysłem, jest całkowicie sprawiane przez umysł i nie może być poddane żadnemu wątpieniu, bowiem jest poznawane. Poznawane jest zaś tylko to, co ma postać bytu. Nie ma ono rangi istnienia naturalnego, dlatego jest nazwane istnieniem myślnym. Ma jednak tytuł do rangi bytu, bowiem jest przedmiotem poznania.

I tylko tego typu bytowanie, nazywa Śmiglecki, istnieniem myślnym. Nie przysługuje ono natomiast jakościom przedmiotowym zasymilowanym przez podmiot w procesie poznania. Jakości te bowiem mogą egzystować i egzystują w rzeczywistości pozapodmiotowej.

Istnienie bytu myślnego radykalnie przeciwstawia się istnieniu realnemu i nie ma z nim momentów stycznych. Wprawdzie jakości przedmiotowe, które w warstwie istotowej budują byt myślny, wiodą się z bytu realnego, w kompozycji jednak podmiotowej nie respektującej układów przedmiotowych, zatracają zupełnie uwarunkowania autonomiczne i nic nie wnoszą z istnienia realnego do egzystencji myślniej.

„Jest rzeczą oczywistą, stwierdza Śmiglecki, że te dwa sposoby istnienia (istnienie realne i istnienie myślne p.m.) są nawzajem przeciwstawne i nie mogą jednocześnie przysługiwać temu samemu”.⁹

Ten sposób istnienia, nadany przez podmiot poznający jakościom przedmiotowym przyswojonym w procesie poznania, nosi nazwę istnienia obiektywnego. Jest to istnienie radykalnie obiektywne, bowiem „byt myślny ma istnienie wyłącznie w umyśle i oprócz tego istnienia obiektywnego nie ma innego sposobu istnienia”.¹⁰

⁵ Dz. cyt., s. 332.

⁶ Dz. cyt., s. 336.

⁷ Dz. cyt., s. 337.

⁸ Dz. cyt., s. 333.

⁹ Dz. cyt., s. 335.

¹⁰ Dz. cyt., s. 337.

2. Istota bytu myślnego

„I wreszcie przez byt myślny rozumiemy taką istotę (*essentia*), której przeciwstawia się istnienie realne, a przysługuje wyłącznie istnienie w umyśle. Taką zaś istota bez wątplenia nie jest realna ani aktualnie. ani w możności“ – wyjaśnia Śmiglecki.¹¹

Istotę bytu myślnego tworzy wyłącznie podmiot poznający (świadomy). Tworzy ją jednak z jakości przedmiotowych, które pozyskuje w procesie poznania. Zespala te jakości w układy niemożliwe w świecie realnym. Niemożliwość ta zaś wiedzie się z wewnętrznej sprzeczności zespalanych jakości, elementów lub przedmiotów typu realnego np. kozłojeleń. Jawiąc się faktycznie w umyśle, przekreśla wszelkie wątpliwości związane ze sposobem urzeczywistnienia się: istnieje tylko w umyśle (np. niebytu jawi się w umyśle w procesie poznania i zyskuje w nim egzystencję, choć jest niemożliwy w rzeczywistości).¹²

„Niemożliwym nazywam zaś to – wyjaśnia Śmiglecki – co jest niemożliwe nie tylko dla mocy stworzonych, ale to, co w ogóle jest niemożliwe: tak dla mocy stworzonych jak i niestworzonych, lub co żadną w ogóle mocą nie można być zrealizowane, a to dlatego, gdyż implikuje w sobie wewnętrzną sprzeczność“.¹³

Sprzeczność wewnętrzna niszczy istnienie realne (pozaumysłowe) natomiast nie uniemożliwia istnienia w umyśle, bowiem poznanie sprzeczności jest równoważne z jej istnieniem w umyśle. Poznane bowiem może być tylko to, co istnieje.¹⁴

Stąd byt myślny różni się istotowo (*essentialiter*) od bytu realnego, bowiem istota bytu myślnego jest sprzeczna z jakimkolwiek układem bytowym typu realnego. (Nie) sprzeczność jako zasadnicza i podstawowa właściwość świata realnego, przestaje obowiązywać w operacjach intelektualnych. Z tego tytułu byty myślnie zespalane z elementami niewspółmożliwych do współwystępowania w świecie realnym nazywane są bytami niemożliwymi. I tylko byty niemożliwe są bytami myślnymi.

Chociaż to, co niemożliwe – stwierdza Śmiglecki – o ile jest niemożliwe, jest niebytem, to jednak skoro to niemożliwe może istnieć w umyśle, przybiera ono charakter swoistego bytu możliwego, istniejącego w umyśle.¹⁵

I z tej racji mówimy, że byt myślny, będąc niemożliwy w rzeczywistości, jest jednak możliwy w umyśle, albowiem jest bytem faktycznie w umyśle istniejącym.¹⁶

Istota zatem bytu myślnego wyklucza jakikolwiek sposób istnienia poza umysłem. Tylko umysł dysponuje mocami zespalania elementów niewspółmożliwych i nadawania tym zespoleniom swoistego istnienia.

3. „Rodzaje“ bytów myślnych

Śmiglecki wyróżnia byt myślny prosty i byt myślny złożony. Byt myślny złożony jest skomponowany w umyśle z elementów niewspółmożliwych w rzeczywistości. Jest więc zespalaniem albo dzieleniem tego, co w rzeczywistości nie jest i nie może być zespolone lub dzielone.

Byt myślny prosty przypisuje Śmiglecki stosunkom myślnym (*relationes rationis*). Istota bowiem stosunku jest prosta. takie przeświadczenie o strukturze stosunku uważa Śmiglecki za ogólnie przyjęte i podtrzymuje je. Dlatego poznawczo jest on ujmowany w procesie pojęciowania.

Stosunek może być nazwany bytem myślnym z podwójnego tytułu: z tytułu istoty, która jest niezłożona, jak i z tytułu odniesienia. Jeżeli istota stosunku jest w rzeczywistości niemożliwa, to i stosunek jest tylko bytem myślnym. Podobnie, jeżeli człon odniesienia jest fikcyjny, stosunek jest tylko myślny. Podstawowa jednak niemożliwość tkwi w samej istocie stosunku.

¹¹ Dz. cyt., s. 332.

¹² Dz. cyt., s. 335.

¹³ Dz. cyt., s. 334.

¹⁴ Dz. cyt., s. 334.

¹⁵ Dz. cyt., s. 334.

¹⁶ Dz. cyt., s. 335.

Stąd analogicznie do dwojakiego rodzaju niemożliwości: prostej, wiodącej się z prostej istoty rzeczy i złożonej, opierającej się na połączeniu dwu elementów w rzeczywistości niewspółmożliwych, jawi się dwojakiego rodzaju byt myślny: prosty i złożony.¹⁷

III. BYT MYŚLNY A POJĘCIE

Byt myślny nie jest pojęciem. Taka jest teza Smigleckiego. Istnieje wprawdzie dzięki pojęciu, istnienie jednak jego nie jest istnieniem pojęcia. Pojęcie bowiem istnieje w podmiocie tak jak przypadłość, a więc realnie. Istnienie bytu myślnego jest natomiast obiektywne, nadane przez podmiot. Byt myślny nie jest bowiem przypadłością tkwiącą w umyśle, ale jest przedmiotem umysłu wytworzonym przez umysł. Jest przedmiotem pojęcia i przedmiotem orzekania.

Relację pomiędzy pojęciem a bytem myślnym tak przedstawia Smiglecki: „Istnienie bytu myślnego jest sprawiane w pewien sposób przez pojęcie, a mianowicie, jest owym wewnętrznym istnieniem pojętej rzeczy niemożliwej, spowodowanym przez umysł”.¹⁸

Byt myślny mocno jest jednak uwarunkowany pojęciami. Jego geneza jest całkowicie związana z poznaniem, z jego studium początkowym, a więc z pojęciowaniem. I pojęcia stanowią „tworzywo” jego wymysłu, jego ukonstytuowania. Istnieje tylko wtedy, kiedy jest konstytuowany w świadomych operacjach podmiotowych.

IV. ZASADNOŚĆ PROBLEMU

Dążeniu do precyzji i rzetelności ujęć poznawczych mają – zdaje się – służyć Smigleckiemu poczynione uwyrażnienia „poziomów bytowych”. Ujawnienie i wyakcentowanie różnic w bytowaniu realnym i bytowaniu myślnym zmierza do zasadnej kwalifikacji ujęć poznawczych.

Smiglecki, realista w teorii poznania – poznane może być tylko to, co istnieje – dostrzega jednak i twórcze moce intelektu, które w procesie poznania są wyłącznie receptywne. Zajął się mocami twórczymi intelektu i jego wytworami, nie pomijając jego i ich uwarunkowań.

Uwyrażnione twory intelektualne zwane bytami myślnymi nie są współmierne bytom realnym. Ich istnienie jest wytworzone w operacjach intelektualnych i ustaje wraz z zakończeniem tych operacji, jest fikcyjne. Tworzyć zaś fikcje – to nic innego – powie Smiglecki – jak fałszywie lub w sposób niemożliwy łączyć ze sobą wiele elementów.

Wymierzenie granic świata realnego i świata fantastyki spełnia zupełnie użytkową i przydatną funkcję. Taką zdaje się funkcję pełnią w wizji Smigleckiego byty myślny, funkcję modeli użytkowych, nie tracąc przez to swojego charakteru konstrukcyjnego. I chyba w tym uwyrażnieniu intelektualnych mocy asymilujących i intelektualnych mocy twórczych tkwi klucz w rozwiązywaniu problemów.

Budzi wprawdzie niejaki wątpliwości to przypisanie (czy dostrzeżenie) czynnych funkcji intelektowi w procesie poznania. Są one uwarunkowane asymilującym etapem ujęć poznawczych, jednak jawią się jako struktury intelektu niezbędne w poznaniu.

Nasze ujęcia poznawcze wykraczają poza krańce istnień realnych. Poznajemy bowiem stany nierzeczywiste, pozbawione realnego bytowania. Skoro te stany są poznawane (np. niebyt, kozłojeleń, dziura) to muszą one istnieć; bowiem poznane może być tylko to, co istnieje. I tym właśnie stanom Smiglecki przypisuje istnienie

¹⁷ Dz. cyt., s. 342.

¹⁸ Dz. cyt., s. 349.

w umyśle, nazywając je bytami myślnymi. Jako byty myślnie stają się przedmiotem poznania. Poznanie bowiem ogarnia tylko byt i to wszystko co się jawi nawet w pozornej postaci bytu.

Aby ustalić tę granicę pomiędzy bytowaniem realnym a pozornym, Śmiglecki tworzy swoistą ontologię, która stwarzałaby rękojmię zasadnych rozstrzygnięć. Wszak byty myślnie są tylko użytkowymi konstrukcjami intelektu. Ich pozycja egzystencjalna jest całkowicie pozorna.

Jako takie, o tak pomyślanej konstrukcji i pozycji egzystencjalnej, nie muszą budzić sprzeciwu. Nie tylko są użyteczne, ale i niosą ujaśnienie zasięgu naszych ujęć poznawczych.

MARCIN ŚMIGLECKI'S THEORY OF 'ENS RATIONIS'

Summary

The article resolves the theory of intellectual existence of Marcin Śmiglecki, professor of Academy of Vilnius, XVI/XVII century, the author of *Logic*. Śmiglecki especially went in for analysis of learning subject and its structures and functions, its creative characteristics. Thanks to these creative characteristics, the mind creates the intellectual existence, creates it with the components obtained in learning, while grants to it the structure different from natural existence.

Real and intellectual existences are fundamentally differ one from another. The application of intellectual existence in theory of science is to create the model structures. The present article resolves the correctness of that theory.